

Można zasadnie przypuszczać, że i tego rodzaju bibliograficzna działalność Zakładu Badań nad Antykiem Chrześcijańskim KUL mogła zainspirować p. mgra inż. W. Stawiszyńskiego, który choć nie jest z wykształcenia patrologiem, zainteresował się pismami Ojców Kościoła i podaje nam do rąk wypracowany żmudną, benedyktyńską pracą monumentalny cenny owoc interesowania się ich wypowiedziami w ostatnim stuleciu, za co mu wszyscy badacze antyku chrześcijańskiego jesteśmy bardzo wdzięczni, tym bardziej, że obiecuje dalszą kontynuację swej cennej i wspaniałej działalności.

ks. Stanisław Longosz – Lublin

Wojciech STAWISZYŃSKI, *Bibliografia patrystyczna 1901-2016. Polskie tłumaczenia tekstów starochrześcijańskich pierwszego tysiąclecia*, Wydanie trzecie, rozszerzone, poprawione i zmienione, Tyniec – Kraków 2017, Wydawnictwo Benedyktynów, ss. 1098.

Z wielką radością należy odnotować, iż w połowie grudnia 2017 roku, nakładem Wydawnictwa Benedyktynów w Tyńcu, ukazało się „wydanie trzecie, rozszerzone, poprawione i zmienione” *Bibliografii patrystycznej* autorstwa mgra inż. Wojciecha Stawiszyńskiego. Autor, od publikacji w 2005 roku poprzedniej „wersji” bibliografii (*Bibliografia patrystyczna 1901-2004. Polskie tłumaczenia tekstów starochrześcijańskich pierwszego tysiąclecia*, Kraków 2005, Wydawnictwo Homini, ss. 617), nieustannie – w miarę jak stopniowo przybywało polskich przekładów tekstów wczesnochrześcijańskich – uzupełniał ją i jednocześnie poprawiał oraz weryfikował zgromadzony wcześniej materiał. Dzięki temu oddana kilka miesięcy temu do rąk Czytelników *Bibliografia patrystyczna* jest – nie zawaham się tego powiedzieć – kompletna, gdyż już sama objętość publikacji (1098 stron) świadczy o drobiazgowej wręcz dokładności, z jaką Autor gromadził materiał zamieszczony w omawianej bibliografii. Nie jest trudno zauważyć, że cel recenzowanej publikacji jest czysto praktyczny. Autorowi chodziło o to, aby dostarczyć polskiemu Czytelnikowi wygodne i kompetentne narzędzie, umożliwiające błyskawiczne sprawdzenie, czy dane dzieło (lub nawet jego fragment) starochrześcijańskiego pisarza zostało opublikowane w przekładzie polskim. A ponieważ polskich tłumaczeń pism starożytnych autorów chrześcijańskich (i nie tylko) w ostatnim czasie ukazuje się dość dużo, to pomysł ogłoszenia drukiem trzeciego wydania *Bibliografii patrystycznej* należy uznać za trafiony i wielce pożyteczny!

Zasadniczy korpus omawianej pracy poprzedzony jest *Spisem treści* (s. 5) i dwoma wstępami (*Wstęp do III wydania*, s. 7-8 i *Wstęp do wydania I i II*, s. 9-11) oraz *Wykazem skrótów* (s. 13-48). Składa się on z siedmiu części: I. *Literatura grecka i łacińska* (s. 49-806; numery 1-17790); II. *Inne Literatury europejskie* (s. 807-816, numery 17791-17960): 1. *Literatura irlandzka* (s. 807-808, numery 17791-17851), 2. *Literatura staroangielska* (s. 808-809, numery 17852-17857),

3. *Literatura starosłowiańska* (s. 809-816, numery 17858-17960); III. *Literatura orientalne* (s. 817-898, numery 17961-19530): 1. *Literatura arabska* (s. 817-819, numery 17961-18003), 2. *Literatura aramejska i hebrajska* (s. 820, numery 18004-18016), 3. *Literatura etiopska* (s. 821-830, numery 18017-18176), 4. *Literatura gruzińska* (s. 830-832, numery 18177-18196), 5. *Literatura koptyjska* (s. 832-847, numery 18197-18471), 6. *Literatura ormiańska* (s. 848-857, numery 18472-18672), 7. *Literatura syryjska* (s. 857-897, numery 18673-19507), 8. *Teksty wschodnie (perskie, partyjskie, sogdyjskie)* (s. 898, numery 19508-19530); IV. *Apokryfy Nowego i Starego Testamentu* (s. 899-940, numery 19531-20188): 1. *Apokryfy Nowego Testamentu* (s. 899-932, numery 19531-20097), 2. *Apokryfy Starego Testamentu* (s. 932-940, numery 20098-20188); V. *Sobory i synody* (s. 941-1000, numery 20189-20926): 1. *Sobory* (s. 941-948, numery 20189-20354), 2. *Synody* (s. 948-1000, numery 20355-20926); VI. *Pisma pisarzy pogańskich – wybór* (s. 1001-1025, numery 20927-21240); VII. *Pisma pisarzy bizantyńskich – wybór* (s. 1027-1029, numery 21241-21260). Całość publikacji zamyka angielskojęzyczne streszczenie (s. 1031), *Spis haseł wraz z konkordancją numeracji BP 1/2 i BP 3* (s. 1033-1063) oraz *Indeks tłumaczy* (s. 1065-1098).

Eksponując walory omawianej publikacji należy najpierw zwrócić uwagę na przyjętą przez jej Autora metodologię związaną z identyfikacją dzieł pisarzy epoki patrystycznej. Autor podaje tytuły pism patrystycznych po łacinie według poszczególnych „clavisów”, gdyż zapis tytułów zawarty w CPG, CPL i innych, unifikuje różnorodność zapisów spotykanych w literaturze. Powinien być zatem wzorcowym odniesieniem dla wszystkich patrologów, filologów klasycznych oraz badaczy antyku chrześcijańskiego. Autor nie tylko podaje tytuły pism patrystycznych według zapisu z „clavisów”, ale dodatkowo wpisuje numer, pod jakim dane dzieło umieszczone jest w danym „clavisie”, co umożliwia jednoznaczny identyfikację danego pisma. Natomiast przy dziełach, które nie są umieszczone w żadnym z „clavisów” Autor informuje o wydaniu krytycznym (tak czyni np. w stosunku do pism opublikowanych w CSCO), aby dokładnie określić, o które pismo chodzi.

Należy też zauważyć, że omawiana publikacja została uzupełniona w stosunku do poprzednich wydań – jak pisze Autor – „o pozycje przeoczone w wydaniu pierwszym, o dwa dodatki: pisma pisarzy pogańskich i pisma pisarzy bizantyńskich, oraz o spis haseł” (s. 7).

Cennym uzupełnieniem bibliografii jest pierwszy z trzech wymienionych przez W. Stawiszyńskiego „dodatków” – *Pisma pisarzy pogańskich – wybór*. Uwzględnia on zarówno pisarzy przedchrześcijańskich (do których odniesienia bardzo często można odnaleźć w pismach starochrześcijańskich), jak i żyjących w epoce chrześcijańskiej (działających równoległe z pisarzami wczesnochrześcijańskimi), którzy niekiedy byli polemistami wrogo nastawionymi wobec chrześcijaństwa i występującymi przeciwko chrześcijanom. Wiedza o istnieniu polskich przekładów dzieł pogańskich pisarzy antycznych zachęca do sięgnięcia po tę literaturę, której znajomość poszerza wiedzę na temat kontekstu funkcjonowania chrześcijaństwa i chrześcijan w ówczesnym świecie. Również drugi ze wspomnia-

nych „dodatków” – *Pisma pisarzy bizantyńskich – wybór*, jest cennym i przydatnym uzupełnieniem bibliografii, ułatwiającym poznanie mało znanej na gruncie polskim bizantyńskiej literatury późnoantycznej i wczesnośredniowiecznej. Już w tym miejscu należy zaznaczyć, że Autor opatrując tytuły wspomnianych wyżej dwóch części bibliografii dodatkiem w postaci słowa „wybór” jest świadomy niekompletności tej części bibliografii, czego jednak nie należy uznawać za mankament opracowania, gdyż jego celem – jak już wspomniano – było przecież zaprezentowanie przekładów tekstów starochrześcijańskich. Można tylko postulować, co niniejszym czynię i do czego zachęcam, aby Wojciech Stawiszyński przygotował, równie kompletną jak *Bibliografia patrystyczna*, bibliografię przekładów pism autorów pogańskich i bizantyńskich.

Autor – zakładając, że w obiegu naukowym równoległe będą funkcjonowały wszystkie trzy wydania *Bibliografii patrystycznej* – dołączył trzeci „dodatek” w postaci *Spisu haseł wraz z konkordancją numeracji BP 1/2 i BP 3*, co też należy uznać za ważne (w zamysle Autora) – chociaż niedoskonałe (o czym niżej) ułatwienie dla Czytelników.

Warto też zwrócić uwagę na część „B” *Wykazu skrótów*, zatytułowaną *Opis bibliograficzny cytowanych źródeł*. Znalazł się w niej m.in. wykaz polskojęzycznych serii patrystycznych i – nieraz mało znanych – antologii teksów wczesnochrześcijańskich. Dzięki pracy W. Stawiszyńskiego, antologie te „ujrzały światło dzienne”. W nowym wydaniu *Bibliografii patrystycznej* zdecydowanie lepszy jest też *Indeks tłumaczy*.

Należy podkreślić, że praca została też solidnie poprawiona, dzięki czemu wyeliminowano z jej błędy i usterki istniejące w pierwszym i drugim wydaniu. Autor w trosce o przejrzystość i czytelność opracowania w kilku przypadkach zmienił układ haseł.

Nie jest bez znaczenia, że książka została wydana niezwykle starannie i w atrakcyjnej szacie graficznej, co z pewnością jest zasługą Wydawnictwa Benedyktynów w Tyńcu. Posiada też bardzo wysokie walory edytorskie. Jej układ jest przejrzysty, a wydrukowany tekst jest dobrze czytelny. Okładka, która w głównym zarysie nawiązuje do poprzednich wydań, została niezwykle ożywiona przez trafnie dobraną kolorystykę. Szkoda tylko, że Wydawnictwo nie zdecydowało się na opublikowanie rzeczonyj pracy w formie szytej i w twardych okładkach. Wydaje się, że wydanie publikacji o objętości 1098 stron w formie klejonej i miękkich okładkach, nie jest najlepszym rozwiązaniem.

Chociaż dzieło mgr inż. Wojciecha Stawiszyńskiego jest monumentalne, a jego publikacja odbiła się szerokim echem w polskim środowisku naukowym, to nie można go uznać za *opus perfectum*. Najpierw warto zastanowić się, czy tytuł i układ części czwartej *Bibliografii patrystycznej*: *Apokryfy Nowego i Starego Testamentu*, nie powinien zostać zmieniony. Moim zdaniem Autor powinien najpierw umieścić informacje na temat istniejących przekładów apokryfów Starego Testamentu, a po nich informacje o przekładach apokryfów Nowego Testamentu, zaś tytuł tej części pracy powinien brzmieć: *Apokryfy Starego i Nowego Testamentu*.

Przedostatni element opracowania: *Spis haseł wraz z konkordancją numeracji BP 1/2 i BP 3*, Autor podzielił – podobnie jak zasadniczy korpus bibliografii – na siedem części. Z punktu widzenia przeciętnego Czytelnika wydaje się to niewłaściwe, gdyż wcale nie ułatwia odnalezienia imienia poszukiwanej postaci. Skąd Czytelnik ma wiedzieć, czy jakiś autor tworzył w języku syryjskim czy arabskim lub gruzińskim czy armeńskim? Bywają też takie sytuacje, że pisma autorów greckich zachowały się tylko w przekładach na któryś z języków orientalnych. Gdzie zatem należałoby szukać takiego autora? Wydaje się zatem, że *Spis haseł*, aby naprawdę był pomocny dla Czytelników, nie powinien być podzielony na części, a umieszczone w nim hasła powinny być uporządkowane według alfabetu.

W pracy można spotkać drobne niedociągnięcia redakcyjne i błędy, zapewne wynikające z pośpiechu, w jakim „rodziło się” trzecie wydanie *Bibliografii patrystycznej*. Przede wszystkim można wskazać na błędne informacje zawarte w *Spisie haseł wraz z konkordancją*, gdzie od postaci Auksencjusza (jest: „4185-4186”; powinno być: „4187-4189”), aż Efrema Syryjskiego, nastąpiło przesunięcie o dwa numery. Błąd powstał przy postaci Augustyna, którego pisma umieszczono – jak podaje *Spis haseł* – pod numerami 1647-4184, podczas gdy w rzeczywistości lista zawiera dwa rekordy więcej, a pisma są umieszczone pod numerami 1647-4186. Pogłębienie tego przesunięcia o jeden rekord nastąpiło przy postaci Efrema Syryjskiego. W *Spisie haseł* podana jest informacja, że przekłady Efrema umieszczone są pod numerami 18891-19241, podczas gdy w rzeczywistości umieszczone są pod numerami 18893-19244. To przesunięcie o trzy rekordy istnieje aż do końca spisu. W konsekwencji, w *Spisie haseł* ostatni rekord opatrzony jest numerem 21257, podczas gdy w zasadniczym korpusie pracy ostatni rekord umieszczony jest pod numerem 21260. Te przesunięcia sprawiają, że konkordancja haseł BP 1/2 i BP 3 jest mało użyteczna. Nawiasem mówiąc, moim zdaniem, konkordancja ta jest w ogóle zbędnym dodatkiem do omawianej bibliografii.

Można też wspomnieć niejednolity zapis słowa „bizantyński” (s. 5, 7, 29 i 1027; pomijam słowo „bizantyński” w tytułach opublikowanych prac) / „bizantyjski” (s. 619, 620, 699, 1042 i 1063; pomijam słowo „bizantyjski” w tytułach opublikowanych prac). Chociaż słowniki języka polskiego uznają za poprawne obie formy (osobiście za bardziej poprawną uważam formę „bizantyński”), to jednak zastosowany zapis w jednej pracy powinien być jednolity.

Reasumując należy wyraźnie stwierdzić, że opracowanie mgra inż. Wojciecha Stawiszyńskiego, pomimo wspomnianych drobnych mankamentów, jest niezwykle cenną, praktyczną, i przydatną pomocą nie tylko dla patrologów, lecz także dla teologów, filozofów, filologów klasycznych oraz historyków starożytności i bizantynistów – dla badaczy szeroko rozumianego antyku (przede wszystkim chrześcijańskiego) i wczesnego średniowiecza. Warto zatem, by rzeczona publikacja znalazła się w księgozbiorze każdego z nich, a nie tylko w księgozbiorach bibliotecznych.